

Mitä on viestintä-demokratia?

Hannu Nieminen.
COMMUNICATION AND DEMOCRACY: Habermas, Williams and the British Case.

Helsinki: Suomalainen Tiedekatemia, 1997. 223 s.

Kun 1980-luvun kylmä medioiden deregulaation tuuli alkoi puhalttaa, 1970-luvun viestintä- ja kulttuuridemokraattinen keskustelu hajosi Suomessakin kahteen suuntaan. Yhtäältä viestintäpolitiikan käytäntö taloudellistui, kun olennaiseksi kysymykseksi nousi ovien avaaminen mediapäätösten vapaalle liikkeelle purkamalla valtiollista ohjausta. Toisaalta viestintäpolitiikan teoreettinen perusta individualisoitui, kun viestintä alettiin yhä useammalla suunnalla samastaa vastaanottajina ymmärrettyjen yksilöiden vapaaksi, joskin mielihyvän etsinnän ohjaamaksi tulkintatoiminnaksi. Nämä molemmat uusliberalistiset premisit ovat tukeneet toisiaan niin, että 1990-luvullakin viestintä- ja mediademokratia on nähty lähinnä kysymyksenä kulutus- ja mielihyvädemokratiasta. On sitäkin ilahduttavampaa saada käsiinsä teos, jossa viestinnän ja demokratian suhde otetaan meillä käsittelyyn 1970-luvun hengessä ja 1960-luvun taustalta.

Hannu Niemisen tavoitteena on kehittää uutta kriittis-emansipatorista viestintäteoriaa, joka selittäisi samalla historian tosiasialista kulkua. Kehitystyon välineinä toimivat Jürgen Habermasin ja Raymond Williamsin varhaisuutanto. Habermasin läpimurtoteos *Strukturwandel der Öffentlichkeit* (Julkisuuden rakennemuutos, 1962) ilmestyi samoihin aikoihin, kun Williams julkaisi ensimmäiset pääteoksensa *Culture and Society 1780-1950* (1958) ja *The Long Revolution* (1961) sekä niiden pamfletinomaisen jatkon *Communications* (1962). Molemmat kamppailivat samantyyppisten teoreettisten, metodisten ja poliittisten ongelmien kanssa.

Sekä Habermas että Williams reagoivat toisen maailmansodan

jälkeen voimistuneeseen kehitykseen, joka 1950-luvun keskustelussa tunnistettiin massayhteiskunnallistumiseksi. Molempien näkökulma oli lisäksi historiallissosiologinen, joskin Habermas oli lähempänä filosofiaa ja Williams kirjallisuustiedettä. Molemmat halusivat lisäksi puolustaa demokratiaa ja autonomiaa uudenlaista konformismia ja yhdenmukaistumista vastaan. Habermasille - Frankfurtin koulukunnan kasvattina - mittapuun muodosti nousevan porvariston vapautusliike, kun taas Williamsille hyvän elämän standardina toimi työväestö solidaarisuusliikkeenä.

Vaikka Habermas ja Williams ovat Niemisen tärkeitä innoituksen lähteitä, heidän esimerkkinsä ei hänen mukaansa riitä kriittis-emansipatoriselle viestintäteorialle. Näin teoksen keskeisenä sisältönä on Habermasin ja Williamsin teosten analyysi ja kritiikki. Se etenee kaksivaiheisesti. Ensiksi Nieminen käy läpi systeemaattisesti teosten argumentaatiota ja sitten hän keskittyy molempien käsittelemään yhteen historialliseen tapaukseen, Britannian kehitykseen 1700-luvun taitteesta ensimmäiseen maailmansotaan. Edellisessä Nieminen yrittää osoittaa teosten käsitteellisteoreettisia hataruuksia, jälkimmäisessä historiallisen kuvauksen ja selityksen puutteellisuuksia. Molempia löytyy tukutain.

Niemisen tutkimus on mitä tavetullein teoreettisesti vaateliaan viestintäpolitiikan tutkimuksen rehabilitaatioyritys meillä. Sitä vavaa kuitenkin joukko pulmia, jotka vähentävät lopputuloksen käyttökelpoisuutta 1990-luvun lopulla. Erotan niitä kolme.

Ensimmäkin työ on painottuneesti politiikka- ja yhteiskuntatieteellinen, mikä ei tee täyttä oikeutta valituille kohteille. Nimitäin Habermas ja Williams, päinvastoin kuin Nieminen antaa ymmärtää, käsittelevät eri asioita. Habermasia kiinnostaa ensi sijassa poliittinen demokratia kun taas Williamsia kulttuuridemokratia. Se, miten poliittinen sananvapaus ja kulttuurinen sekä itseilmaisun että oppimisen vapaus taataan, vaatii erilaisen käsittelyn. Tätä ei

Niemisen demokratia-käsite ota huomioon. Työ onkin paljossa talouden ja politiikan sosiologiaa, mutta paljon vähemmässä määrin kulttuurisosiologiaa. Esimerkiksi se, mitä Nieminen saa irti Habermasin ja Williamsin viestintäkäsityksestä, on niukkaa.

Toiseksi työn pohjana on sosiologinen arvorelativismi, jossa arvot ja kulttuuri nähdään aina vain jonkin ulkoisen intressin välineenä. Nousevan porvariston aatemaailma - valistus - ei edusta mitään universaalia, pelkästään historiallisesti ehdollista. Toisin sanoen valistuksen vapauden, itseäämäämisen ja sivistyksen lupaus on vain ideologiaa, ei aito utopia. Näin Nieminen ohittaa esimerkiksi sen suhteen, joka yksityisyyden ja julkisuuden välillä vallitsee Habermasin mukaan. Julkisuus on mahdollinen vain, kun on olemassa yksityisyys, jonka piirissä yksilön sisäisyys voi kehittyä tavarasuhteiden ulkopuolella. Siksi intiimisfääri (tai elämismaailma Habermasin myöhemmässä tuotannossa) on viestinnän kuten poliittisen väittelyn olennainen ehto.

Kolmanneksi Nieminen ei kiinnitä riittävästi huomiota siihen tapaan, jolla Habermas ja Williams tematisoivat modernin maailman. Molempien taustana on sodanjälkeinen massayhteiskuntakeskustelu etappinaan Max Horkheimerin ja Theodor W. Adornon *Dialektik der Aufklärung*, Horkheimerin siitä laatima "kansanpainos" *Eclipse of Reason* (molemmat 1947), David Riesmanin *The Lonely Crowd* (1950), C. Wright Millsin *White Collar* (1951) ja Hannah Arendtin *The Human Condition* (1958). Habermas ja Williams poimivat tästä keskustelusta esiin kuitenkin eri asioita. Habermas hyväksyy osittain Horkheimerin ja Adornon esittämän sekä Arendtin jatkaman tulkinnan, jonka mukaan modernia maailmaa hallitsee - talouden, työn määräämä - itse säilytys. Näin käännös porvariston kehityksessä tapahtuu, kun talouden pakot rikkovat vapaan itse määräämisen lupauksen. Horkheimeristä ja Adornosta pois päin Habermas taas kääntyy siinä, että politiikka nousee hänellä - Arendtin antiikin rehabilitaation tapaan

- ihmisen vapauden areenaksi, joka on muuta kuin talouden vältämättömyyden valtakunta. Sellaiselle modernille, Niemisenkin edustamaille poliittikkakäsitykselle, jossa politiikka nähdään taloudellisten eturistiriitojen sovitteluna, tämä on perin vieras näkemys. Siksi ei ehkä ole outoa, että Habermasin "arendtiläinen" sävy on jäänyt Niemiseltä huomaamatta. Joka tapauksessa se tylpistää hänen käsitteanalyttistä ja teoriakriittistä teränsä.

Jos Habermas on valistusrationalisti, on Williamsin romantikoksi. Siksi hänelle modernin maailman lupaus merkitsee yhteisöelämän autonomista ja vapaata kehitystä. Sen mallina on työväestön itseorganisautuminen ja sen luomat insituutiot (kuten puolueet ja erilaiset omaehtoisjärjestöt). Modernin maailman käännös - Habermasilla sosiaalivaltion synty - tapahtuu siinä vaiheessa, kun organiset yhteisöt hajoavat. Niiden normatiivinen voima tulee kuitenkin yrittää säilyttää myös uudenaissaissa tilanteissa. Tämä selittää Williamsin viestintä- ja mediapolitiittisia näkemyksiä. Siirryn seuraavaksi niihin.

Niemisen tapa käsitellä Habermasin ja Williamsin viestintä- ja mediapolitiittista relevanssia on paljastava. Korostan siinä kahta seikkaa, tarkastelun historiattomuutta ja demokratia-käsitteen kapeutta.

Niemisen arvio Habermasin ja Williamsin viestintädemokraattisesta hedelmällisyydestä on tyyli. Molempien käsitykset ja parannusehdotukset ovat abstrakteja, formaaleja ja sellaisina käyttökeltvottomia. Näillä avuin ei Niemisen mielestä viestintä- ja mediademokratia etene. Tuomio on kuitenkin peräti epähistoriallinen.

Habermasin ja Williamsin 1960-luvun taitteen näkemykset ennakoivat tärkeällä tavalla 1960-luvun jälkipuolen ja 1970-luvun mediauudistuspyrkimyksiä. Habermasin Strukturwandelilla oli syvälinen vaikutus Länsi-Saksan opiskelijaliikkeeseen, ja sen suuntaviivojen mukaan 1970-luvun suuri mediakysymys koskikin toimitusdemokratiaa. Williams puolestaan - ainakin välillisesti - oli mukana siinä rintamassa, joka

kuusikymmentäluvun hengessä kehitti vaihtoehtomediota taitelevasta elokuvasta yhteisö- ja sissivideon tai undergroundlehdistöön. Sen, että 1980-luvun uusliberalismi - vuosikymmenen alun ns. vapaiden radioiden kokeilun jälkeen - pani pisteen kaikelle tällaiselle medioiden ruohonjuuridemokratialle, ei pitäisi estää meitä näkemästä Habermasin ja Williamsin ajatusten historiallista hedelmällisyyttä. Kun viestintä- ja mediademokratia taas palaa keskeiseksi keskustelu- ja toimintakäsymykseksi, en ihmettelisi, jos heidän näkemyksensä kaivettaisiin uudelleen esiin.

Niemisen kontekstittomuus näkyy myös toisella, aatehistoriallisella tasolla, ja tämä koskee erityisesti hänen Habermas-tulkintaansa. Nieminen näet toistaa - tietämättään - kovin paljon siitä Habermas-kritiikistä, jonka Strukturwandelin kiihkeä opiskelu synnytti Länsi-Saksassa, mutta myös Pohjoismaista erityisesti Tanskassa. Kaikkein hämmästyttävintä onkin, ettei Nieminen käsittele sanallakaan Habermasin vastateoriaa, Oskar Negtin ja Alexander Klugen proletarisen julkisuuden teoriaa teoksessa Öfentlichkeit und Erfahrung (Julkisuus ja kokemus, 1972; norjaksi 1974 ja englanniksi 1993). Se on olennainen osa Habermas-reseptiota. Niemiselle Habermas-reseptio alkaa kuitenkin vasta Strukturwandelin englanninnoksesta vuonna 1989. Näin hän ei mainitse edes Juha Koiviston ja Esa Väliiverosen Julkisuuden valtaa (1987), jossa Habermas ja Negt sekä Kluge saavat oman käsittelynsä - puhumattaakaan 1970-luvun erinomaisista Habermas-kommentaareista Tanskassa (esim. Frands Mortensen). Tässä suhteessa Niemisen työ edustaa taantumaa pohjoismaisessa tiedotusoppilaisessa Habermas-tutkimuksessa. Osasyynä tähän on kaiketi se, että työ on samalla Britanniassa tehty ja hyväksytty väitöskirja, johon on tarttunut tämän kulttuurialueen insulaarisuutta.

Niemisen historiattomuutta selittää osaksi hänen demokratiakäsityksenä kapeus, joka vähentää hänen herkkyyttänsä 1990-luvun

keskusteluille. Tämä koituu varsinkin Williamsin tappioksi. Nimittäin sen, ettei Williams ole lainkaan niin epäajankohtainen kuin Nieminen väittää, osoittaa menossa oleva keskustelu monikulttuurisuudesta, kommunitarismista ja paikallisuudesta. Williamsin humanistinen sosialismihan edustaa yhdenlaista kommunitarismia variaantia, jossa demokratia ei ole pelkästään universaali periaate, vaan sidottu lisäksi tietyn yhteisön elämänmuotoon. Näin voidaan myös ymmärtää, miksi älymystön elämänyhteisöt - kuten toimitus-, kirjallisuus-, elokuva- ja televisio- tuotantoryhmät - ovat jotain, mikä itsenäisyyttä tulee puolustaa. Kyse ei ole vain korporatiivisesta älymystön oman edun tavoittelun tukemisesta. Kyse on myös tiettyihin elämänmuotoihin sidotun demokratian toteutumisehdosta.

Voinkin tiivistää vasta-argumenttini Niemiselle - ja samalla vastaukseni arvosteluni otsikkoon - seuraavaan ajatukseen viestintädemokratiasta. Niin moderni demokratia yleensä kuin moderni media- ja kulttuuridemokratia erityisesti on kolmiportainen. Se koskee universaaleja ihmisoikeuksia, partikulaareja yhteisöoikeuksia ja individuaalisia yksilöoikeuksia. Habermas käsittelee ensi sijassa universaaleja ja Williams partikulaareja viestintädemokratian toteutumisehtoja. Molempiin sisältyy kuitenkin myös paikka yksilölle yksilöinä.

On ymmärrettävää, että tasapaino universaali-, partikulaari- ja individuaalidemokratian välillä on viestintä- ja mediamaailmassakin vaikea tavoittaa. Se on sitä yhtä hyvin nyt, kun maailmankapitalismi elää uuden voimantunnon päiviään, kuin se oli keskellä kylmää sotaa 1960-luvun taitteessa, jolloin epävarmuus tulevaisuudesta loi sijaa vaihtoehtojen etsinnälle. Koska kysymyksen yleinen muoto on kuitenkin pysynyt samana, Habermasia ja Williamsia kannattaa edelleen lukea. Niemisen työ, jonka puutteiden vastapainona on selkeä johdatus Habermasin ja Williamsin teosten aatesisältöön, tarjoaa tähän yhden opastimen.

TARMO MALMBERG